

Using text types in creating tasks that develop listening comprehension skills

Rakhmatullayeva Nargiza Bakhtiyor Kizi

Independent researcher at Navoi State University

Annotation. This article discusses the issues of effective use of text types in creating tasks that develop listening comprehension skills. The role of narrative, descriptive, explanatory and evaluative texts in the listening comprehension process and their impact on the speech and cognitive development of students are analyzed. It also shows ways to develop tasks based on different text types, adapt them to the age and individual characteristics of students, and form the skills of understanding, analyzing and re-expressing the information heard. The article also provides methodological recommendations aimed at increasing the effectiveness of tasks based on text.

Keywords: listening comprehension, text types, educational tasks, literary text, popular science text, dialogic text, speech development, methodological approach, didactic tools, educational effectiveness

Tinglab tushunish ko‘nikmasini rivojlantiruvchi topshiriqlar tuzishda matn turlaridan foydalanish

Raxmatullayeva Nargiza Baxtiyor Qizi

Navoiy davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada tinglab tushunish ko‘nikmasini rivojlantiruvchi topshiriqlarni tuzishda matn turlaridan samarali foydalanish masalalari yoritilgan. Tinglab tushunish jarayonida hikoyaviy, tasviriy, izohlovchi va baholovchi matnlarning o‘rni hamda ularning o‘quvchilarning nutqiy va kognitiv rivojlanishiga ta’siri tahlil qilinadi. Shuningdek, turli matn turlariga asoslangan topshiriqlarni ishlab chiqish, ularni o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga moslashtirish, eshitilgan axborotni anglash, tahlil qilish va qayta ifodalash ko‘nikmalarini shakllantirish yo‘llari ko‘rsatib

berilgan. Maqolada matn asosida tuzilgan topshiriqlarning samaradorligini oshirishga qaratilgan metodik tavsiyalar ham keltirilgan.

Kalit soʻzlar: tinglab tushunish, matn turlari, oʻquv topshiriqlari, badiiy matn, ilmiy-ommabop matn, dialogik matn, nutq rivoji, metodik yondashuv, didaktik vositalar, taʼlim samaradorligi

Tinglashni tushunishni kuchaytirish uchun, albatta. Bizning pirovard maqsadimiz oʻquvchilar ona ingliz karnay tushunishga yordam berish, nafaqat tushunish oddiy maqsadida, balki shuning uchun ular shunga koʻra javob va boshqalar bilan oʻzaro mumkin. Tinglab tushunmasdan, suhbat, muloqot boʻlmaydi. Tinglab tushunish topshiriqlarining samaradorligi koʻp jihatdan **tanlangan matn turiga bogʻliq**. Chunki har bir matn turi oʻquvchining **idrok etish, eshitilgan maʼlumotni tahlil qilish va fikr bildirish** jarayonida turlicha faoliyatni talab etadi. Shu bois boshlangʻich sinflarda tinglab tushunish topshiriqlarini tuzishda **matnning mazmuni, tuzilishi, til xususiyatlari va nutq funksiyasi** eʼtiborga olinadi.

Matn turlarining tinglab tushunishdagi roli

Ona tili taʼlimida qoʻllaniladigan asosiy matn turlari quyidagilar:

1. **Hikoyaviy (narrativ) matn**
2. **Tasviriy (deskriptiv) matn**
3. **Izohlovchi (ekzpozitiv) matn**
4. **Baholovchi yoki dalillovchi (argumentativ) matn**

Har bir matn turi tinglovchi faoliyatini turlicha yoʻnaltiradi. Quyidagi jadvalda bu farqlar koʻrsatilgan:

Matn turi	Asosiy maqsad	Tinglovchi faoliyati	Mos topshiriq turi
Hikoyaviy (voqeani bayon etuvchi)	Voqeani izchil hikoya qilish	Voqealar zanjirini aniqlash, sabab–natijani tushunish	“Voqealar ketma-ketligini belgilang”, “Qahramonni toping”

Tasviriy (manzara yoki holatni tasvirlovchi)	Narsaning belgilarini, holatini ifodalash	So‘z tasvirini tinglab, tasavvur hosil qilish	“Tinglab rasm chizing”, “Matnda qanday so‘zlar bilan tasvir berilgan?”
Izohlovchi (ma’lumot beruvchi)	Ma’lum bir narsa haqida tushuncha, fakt berish	Asosiy axborotni ajratish, mantiqiy bog‘lanishni topish	“Matnda nimalar haqida ma’lumot berilgan?”, “Asosiy fikrni yozing”
Baholovchi (fikrni himoya qiluvchi)	Muayyan fikrni asoslash yoki rad etish	Munosabat bildirish, fikrni baholash	“Siz bu fikrga qo‘shilasizmi?”, “Qahramonning xatti-harakatini baholang”

Matn turlariga asoslangan topshiriqlar tizimi

1. Hikoyaviy matnga asoslangan topshiriqlar

- “Eshitilgan hikoyada kim ishtirok etdi?”
- “Voqealar qayerda sodir bo‘lgan?”
- “Qahramonning harakatlari to‘g‘rimi?”
- “Hikoyaning yakunini o‘zingizcha davom ettiring.”

Rivojlantiradigan ko‘nikma: voqeani mantiqan tushunish, izchillikni saqlash, xulosa chiqarish.

2. Tasviriy matnga asoslangan topshiriqlar

- “Tinglagan manzaraingizni tasvirlab bering.”
- “Qanday so‘zlar yordamida qahramonning qiyofasi berilgan?”
- “Matnda eng ko‘p takrorlangan so‘zlarni aniqlang.”

Rivojlantiradigan ko‘nikma: tasavvur, eshitilgan ma’lumotni vizual shaklga o‘tkazish, so‘z boyligini kengaytirish.

3. Izohlovchi matnga asoslangan topshiriqlar

- “Tinglangan matndan uchta asosiy fikrni yozing.”
- “Eshitilgan ma’lumot qaysi mavzuga oid?”

- “Axborotni qisqa qilib qayta ayting.”

Rivojlantiradigan ko‘nikma: mantiqiy tinglash, asosiy g‘oyani ajratish, fikrni qisqa ifodalash.

4. Baholovchi matnga asoslangan topshiriqlar

- “Qahramonning qaroriga siz qanday munosabat bildirasiz?”
- “Matnda keltirilgan fikrlar to‘g‘rimi?”
- “Siz bo‘lsangiz, bu vaziyatda nima qilardingiz?”

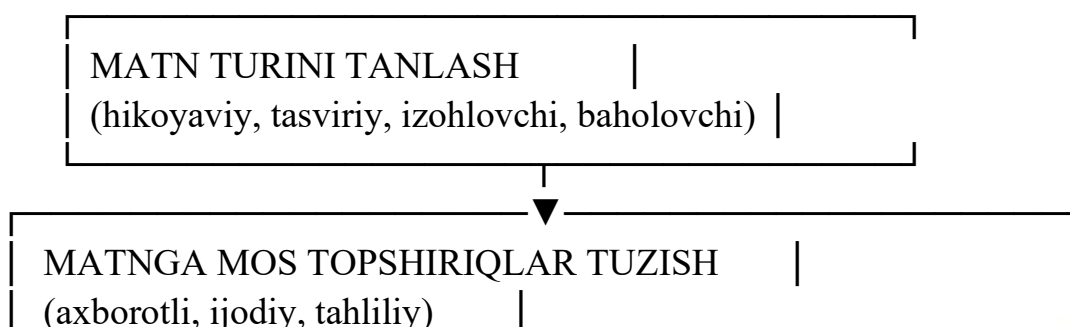
Rivojlantiradigan ko‘nikma: tanqidiy fikrlash, tahliliy tinglash, mustaqil fikr bildirish.

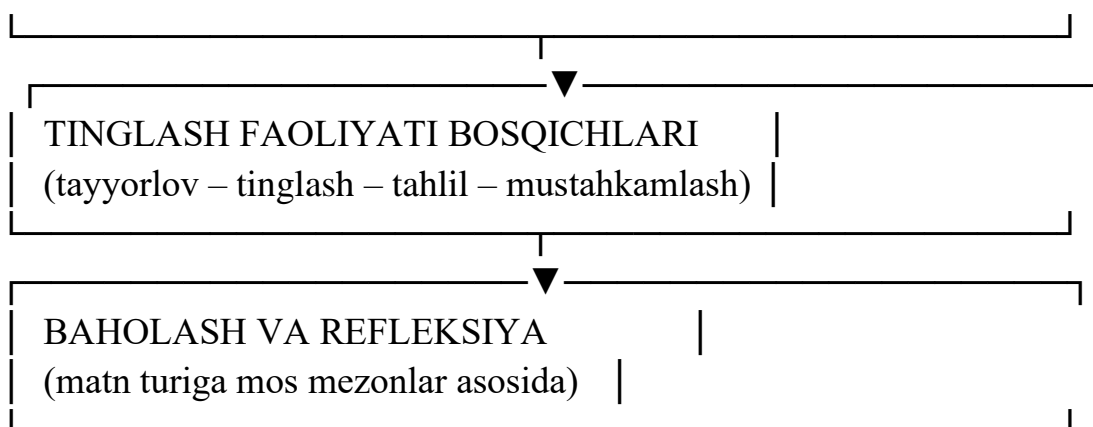
Tinglab tushunish topshiriqlarida matn turlarini tanlash mezonlari

O‘quvchilar yoshiga, dars maqsadiga va tayyorgarlik darajasiga qarab matn tanlashda quyidagi mezonlarga amal qilish tavsiya etiladi:

Mezon	Tavsif
Yoshga moslik	Matnning hajmi 1–3 daqiqadan oshmasligi, so‘z boyligi oddiy bo‘lishi kerak.
Til darajasi	Murakkab grammatik shakllar va notanish so‘zlar soni 5–7 % dan oshmasligi lozim.
Mavzu dolzarbligi	O‘quvchining hayoti va tajribasiga yaqin (oilal, tabiat, do‘stlik, o‘yin, mehnat).
Nutq turlari muvozanati	Dars jarayonida turli matn turlarini navbat bilan qo‘llash zarur.
Ko‘pkanallilik	Matn audio, video yoki jonli og‘zaki nutq shaklida berilishi mumkin.

Matn turlariga asoslangan tinglab tushunish modeli (sxema)

Boshlang‘ich sinflarda tinglab tushunish topshiriqlarini tuzishda **turli matn turlaridan foydalanish**:

- o‘quvchilarda **tinglash faoliyatining mazmunan boyishini** ta‘minlaydi;
- **og‘zaki nutqni idrok etish va tahlil qilish qobiliyatini** rivojlantiradi;
- **ijodiy fikrlash, mantiqiy xulosa chiqarish va nutq madaniyatini**

mustahkamlaydi. Shu tariqa, matn turlarini ongli tanlash va ularga mos topshiriqlarni tuzish tinglab tushunish ko‘nikmasini **kompleks rivojlantiruvchi metodik mexanizm** sifatida xizmat qiladi.

Tinglab tushunish topshiriqlarining samaradorligi ko‘p jihatdan tanlangan matn turiga bog‘liq. Chunki har bir matn turi o‘quvchining idrok etish, eshitilgan ma‘lumotni tahlil qilish va fikr bildirish jarayonida turlicha faoliyatni talab etadi. Shu bois boshlang‘ich sinflarda tinglab tushunish topshiriqlarini tuzishda matnning mazmuni, tuzilishi, til xususiyatlari va nutq funksiyasi e‘tiborga olinadi.

Tinglab tushunish topshiriqlari o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini shakllantirish, fikrni idrok etish va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishda muhim metodik vositadir. Ularni samarali qo‘llash ta‘lim jarayonida o‘quvchilarni tinglovchi, tushunuvchi va muloqotda faol ishtirok etuvchi shaxs sifatida ona tililaydi.

Boshlang‘ich ta‘limda tinglab tushunish ko‘nikmasini rivojlantirish — o‘quvchilarda nutqni eshitish, idrok etish, asosiy mazmuni aniqlash va fikr bildirish

kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan uzviy jarayondir. Model o'qituvchi faoliyatini rejalashtirish, tinglash mashg'ulotlarini tashkil etish, baholash va tahlil bosqichlarini yagona tizimda ko'rsatadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mo'ljallangan ona tili darsliklarida tinglab tushunish ko'nikmasini shakllantirishga doir topshiriqlar muhim o'rin egallaydi. Chunki tinglab tushunish – og'zaki nutqni idrok etish, ma'no ajratish, asosiy fikrni ilg'ash va eshitilgan matnga nisbatan munosabat bildirish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Usmanova O.V., Y. V. Risyukova 1-3-sinf uchun Ona tili darsligi. –T.:Novda edutainmet nashriyoti. 2023.
2. Risyukova Y. V., Usmanova O.V.. 1-3-sinf uchun Ona tili darsligi. –T.:Novda edutainmet nashriyoti. 2023.
3. Pirnazarova A. Ona tili fanini o'qitishda yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash va unda ta'lim va ona tilining uzviyligi: ona tili fanini o'qitishda didaktik o'yinlar//Yangi O'zbekiston talabalari axborotnomasi 2022. 77–78b.